

Отримано: 22 січня 2018 р.

Прорецензовано: 2 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 20 березня 2018 р.

e-mail: grineva_olga@ukr.net

DOI: 10.25264/2415-7384-2018-6-9-13

Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : збірник наукових праць. Острого : Вид-во НаУОА, квітень 2018. № 6. С. 9–13.

УДК 159.922:37.013.77

Гріньова Ольга Михайлівна,

кандидат психологічних наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ПІЗНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті досліджено проблему становлення ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. Це психічне утворення розглянуто в контексті проектування життєвого шляху сучасними юнаками та дівчатами. У юності особистість усе більше переорієнтовується з засвоєння соціально детермінованих цінностей на конструювання власних ціннісних орієнтацій. Презентовано результати вивчення динаміки, структурних компонентів, а також емпіричні розробки становлення ціннісних орієнтацій людини в ювенальному періоді її життя. Розроблено та презентовано авторський опитувальник “Ціннісні орієнтації юнаків” для вивчення цінності й доступності егоцентричних та альтруїстичних аксіологічних когніцій юнаків у романтичних, професійних, етнічних і духовних стосунках із власним “Я” та соціальною дійсністю. Наведено результати дослідження автором особистісної значущості для юнаків різних цінностей у зазначених сферах життя.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, проектування життєвого шляху, особистісний розвиток, юнацький вік.

Гринева Ольга Михайловна,

кандидат психологических наук, доцент, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИЧНОСТИ В ПОЗДНЕМ ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье исследуется проблема становления ценностных ориентаций личности юношеского возраста. Это психическое образование рассматривается в контексте проектирования жизненного пути современными юношами и девушками. В юности личность все больше переориентируется с усвоения социально детерминированных ценностей на конструирование собственных ценностных ориентаций. Презентованы результаты изучения динамики, структурных компонентов, а также эмпирические разработки становления ценностных ориентаций человека в ювенальном периоде его жизни. Разработан и презентован авторский опросник “Ценностные ориентации юношей” для изучения ценностности и доступности эгоцентрических и альтруистических аксиологических когнитивных юношей в романтических, профессиональных, этнических и духовных отношениях с собственным “Я” и социальной действительностью. Представлены результаты исследования автором личностной значимости для юношей ценностей в этих сферах жизни.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, проектирование жизненного пути, личностное развитие, юношеский возраст.

Olga Grinova,

PhD in Psychology, Assistance Professor, National Pedagogical Dragomanov University

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY'S VALUE ORIENTATION DEVELOPMENT IN ELDER YOUTH AGE

The problem of personality's value orientations development in youth is researched in the article. This mental phenomenon is represented in field of life way design of modern youngsters. Personality is more reoriented from retention of social determined values to constructing of his own value orientations in youth. The results of research of dynamics, structural components, empirical researches of value orientations of human in youth in psychological literature are represented. Author questionnaire “Value orientations of youngsters” is elaborated and represented. Results of research of psychological features of different mental phenomenon's value in this domains of life for youngsters are represented.

Key words: values, value orientations, life way design, personal development, youth age.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації й інформатизації українського суспільства на початку ХХІ ст. необхідності вирішення ряду соціальних, економічних проблем сучасна людина мало замислюється над питаннями розвитку своєї духовної сутності, особистісного зростання, цілеспрямованого управління своїм буттям. Серед ряду структур свідомості саме цінності значною мірою впливають на становлення світогляду людини, визначення нею своїх пріоритетних життєвих цілей і планів, стають

імперативами вибору способів життєдіяльності, визначають специфіку особистісного й професійного самовизначення тощо.

Пізню юність у психологічній літературі розглянуто як етап “входження” молоді людини в доросле життя, перший віковий період, у якому вона, з настанням соціальної зрілості набуває можливості не лише створювати ідеальні когніції свого майбутнього, але й автономно реалізовувати здійснені життєві вибори. Рефлексивно осмислюючи своє буття у вимірах психологічного простору й часу, молода людина набуває здатності до самотворення власних ціннісних орієнтацій. Інтегруючи часову транспективу власного минулого, теперішнього й майбутнього, особистість не лише аналізує наявний життєвий досвід та втілює екзистенціали найбільш значущих ціннісних орієнтацій в образах життєвих цілей, але й здійснює ціннісно детермінований вибір способів досягнення бажаних цілей. Усе це обумовлює високу актуальність і соціальну значущість дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості в юнацькому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей особистості у фаховій психологічній літературі не є новою. Водночас явища цінностей і ціннісних орієнтацій є нерозривно взаємопов’язаними, але не тотожними. Згідно з науковою позицією І. Д. Беха, не всі соціальні цінності є водночас і особистісними для кожної людини. Осмислення соціальних цінностей, що емоційно переживаються, спричинює “вторинне ставлення” індивідуума до цих цінностей та перетворює їх на особистісні [3]. У юності розвиток рефлексії, соціального світогляду, розгортання смисложиттєвого пошуку, життєвої перспективи й інших особистісних утворень забезпечує можливості людини до вироблення власного ставлення до свого життя і подальшого суб’єктного управління ним.

Процеси інтегрованого управління людиною траєкторією свого буття в просторово-часовому континуумі в психологічній літературі часто висвітлено за допомогою терміна “проекування життєвого шляху”. Це психічне утворення містить процеси усвідомлення ключових детермінант свого життя та переорієнтацію з виконання соціально детермінованих життєвих завдань на авторську постановку життєвих цілей і завдань свого майбутнього. Таким чином, особистість змінює умови й процеси детермінації свого життя, спрямовує життєву активність на досягнення поставлених цілей, стає суб’єктом свого життя [8]. Осмислюючи наявні аксіологічні когніції, молодь створює їх авторські ментальні репрезентації та проектує вибудовані нею ціннісні орієнтації в усі виміри життєвого простору й часу свого буття. У дослідженнях сучасних учених презентовано різні погляди щодо особливостей розгортання в життєвому просторі юнаків ціннісних орієнтацій інтимно-особистісних, професійних, етнічних і духовних взаємин із власним “Я” й об’єктивною реальністю, а також специфіки проектування ціннісних орієнтацій юнаків у вимірі індивідуального майбутнього (Н. В. Белова [1], Ю. Ю. Белова [2], В. В. Бурдін [4], Н. І. Жигайло [5], Ю. Ю. Колягіна [6], С. В. Мерзлякова [7] та ін.).

Метою нашої статті є теоретичний аналіз наукових позицій сучасних учених щодо специфіки розгортання ціннісних орієнтацій юнаків у життєвому просторі й часі, а також емпіричне дослідження цього психічного утворення.

Виклад основного матеріалу. Розгортання ціннісних орієнтацій юнаків відбувається в різних модулях їх життєвого простору – взаєминах кохання, що набувають високої особистісної значущості, ставленні до обраної професії, а в майбутньому кар’єри, ставленнях до свого етнічного й духовного буття тощо. У роботах С. В. Мерзлякової було виявлено, що рівень осмисленості життя людини в пізньому юнацькому віці прямо корелює з показниками її цінностей у сімейно-шлюбних взаєминах. Водночас у жінок смисложиттєвий пошук нерозривно пов’язаний із підвищенням суб’єктивної значущості перспективних цінностей свого життя – шлюбу, материнства, щасливого сімейного життя, а в чоловіків – із цінностями любові, особистісної незалежності і безпеки [7]. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця може бути детермінований як просоціальними, так і егоцентричними ціннісними орієнтаціями. Останні є результатом осмислення юнаком своєї професіоналізації не як самоцілі, а як засобу задоволення інших потреб, як правило, матеріальних, гедоністичних. Згідно з результатами досліджень Н. В. Белової, для значної кількості студентів інженерних спеціальностей найбільш значущими є матеріальні ціннісні установки, які обумовлюють формування підприємливого типу професійної спрямованості особистості. Така спрямованість мало сприяє їх професійному зростанню [1]. У роботах В. В. Бурдіна було виявлено, що на ранніх етапах професійної підготовки для студентів найбільш значущими є гуманістичні цінності обраної професії. Упродовж професійного навчання формування більш реалістичних уявлень про свою професію підвищує значущість цінностей, що відображають матеріальні переваги майбутньої роботи [4].

Проблему формування національних і духовних ціннісних орієнтацій у юнацькому віці в роботах сучасних учених досліджено мало. На думку Ю. Ю. Белової, без спеціально організованого навчання процес формування національних цінностей сучасних юнаків відбувається безсистемно і поверхнево. Це призводить до досягнення більшістю з них лише низького і середнього рівня цього психічного утворення. В умовах спеціально організованого навчання, тренінгів з активізації етнічних аксіологічних

конструктив особистості обумовлює зростання її прагнення до формування національних цінностей і в інших людей. У такий спосіб відбувається трансляція цінностей, їх вихід за межі індивідуального буття людини [2]. Згідно з результатами досліджень Н. І. Жигайло, у структурі ціннісних орієнтацій молоді часто переважають матеріальні цінності й цінності приватного життя. Система ціннісних орієнтацій у більшості юнаків формується за типом “хаос цінностей”, що відображає прагнення поєднати матеріальні, духовні й інтелектуальні цінності без визначення пріоритетних [5].

Розгортання ціннісних орієнтацій юнаків відбувається як у життєвому просторі, так і в часі. Зокрема, Ю. Ю. Колягіною було виявлено, що особистість усвідомлює власні цінності як ціннісні орієнтації, що спрямовують процеси її цілеутворення та визначають засоби досягнення своїх життєвих цілей. Структуру поля ціннісних орієнтацій людини складають цінності її власного “Я”, цінності найбільш значущих міжособистісних взаємин “Ми” та “цінності життя”, що відображають значущість визначення своїх життєвих цілей і їх реалізації в майбутньому [6].

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що в роботах учених підкреслено високу значущість для сучасних юнаків духовних і матеріальних, альтруїстичних й егоцентричних ціннісних орієнтацій. Пріоритет тих чи інших аксіологічних когніцій визначає специфіку постановки молоддю життєвих цілей, вибору способів їх реалізації. У фаховій літературі презентовано переважно теоретичні розробки становлення ціннісних орієнтацій особистості в окремих доменах життєвого простору й часу.

Для реалізації комплексного емпіричного дослідження психологічних особливостей становлення ціннісних орієнтацій юнаків було розроблено авторський “Опитувальник ціннісних орієнтацій юнаків”. Ця методика містить 16 тверджень, спрямованих на виявлення значущості для респондентів юнацького віку цінностей романтичних і сімейних взаємин, обраної професії, етнічної приналежності, духовного саморозвитку. Для дослідження особливостей становлення ціннісних орієнтацій особистості, що детермінують організацію нею свого буття в часі, 8 тверджень було спрямовано на виявлення ключових ціннісних когніцій життя респондентів загалом, а 8 – на цінності проектування ними власного майбутнього. Під час проведення цієї методики респонденти мають проранжувати за ціннісністю (особистісною значущістю) та доступністю реалізації для них таких 16 цінностей життя:

1. Робити щасливою свою кохану людину.
2. Завжди одержувати любов, турботу і підтримку від своєї коханої людини.
3. Мати цікаву професію, яка відповідає інтересам і здібностям.
4. Мати престижну й високооплачувану роботу.
5. Жити у своїй країні, бути справжнім українцем і поводитись як українець.
6. Мати комфортні умови життя та високий рівень економічної захищеності для себе у своїй країні.
7. Розвиватись духовно, робити добро людям.
8. Жити для себе, одержувати якомога більше нових яскравих вражень, розваг, задоволень.
9. Глибоко й щиро любити свого чоловіка/дружину все життя.
10. Бути коханою (-им) своїм чоловіком/дружиною все життя.
11. Своєю майбутньою роботою приносити користь іншим людям.
12. Після завершення ВНЗ – зробити успішну кар’єру.
13. У майбутньому – сприяти розбудові своєї країни.
14. Через деякий час – одержати кращі умови життя для себе у своїй країні або змінити країну проживання.
15. У майбутньому – досягти вершин Акме, миру й гармонії з собою і світом.
16. Уже через декілька років – відпочивати, подорожувати і не турбуватися через матеріальні проблеми.

У розробленому опитувальнику питання № 1–8 спрямовані на виявлення рангових показників ціннісних орієнтацій особистості, які відображають її ставлення до свого життя загалом. Питання № 9–16 розроблено для дослідження цінностей самотворення юнаками свого майбутнього. Непарні питання спрямовані на виявлення альтруїстичних, парні питання – егоцентричних ціннісних орієнтацій юнаків.

Апробацію авторського опитувальника було здійснено на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. У дослідженні взяли участь 205 студентів віком 17–21 рік. Результати проведеного дослідження ціннісності (особистісної значущості) аксіологічних когніцій юнаків презентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Психологічні особливості особистісної значущості ціннісних орієнтацій юнаків n=205

Життєвий час	Група ціннісних орієнтацій		Вікова група респондентів (ранговий показник)				
	Життєвий простір		17 років	18 років	19 років	20 років	21 рік
Цінності життєвого шляху	Цінності романтичних взаємин	Альтруїстичні	1	1	2	2	2
		Егоцентричні	3	2	3	3	1
	Професійні цінності	Альтруїстичні	2	4	1	4	4
		Егоцентричні	4	3	4	1	3
	Етнічні цінності	Альтруїстичні	14	12	16	13	15
		Егоцентричні	13	10	11	10	12
	Духовні цінності	Альтруїстичні	11	11	15	12	8
		Егоцентричні	10	8	8	9	10
Цінності проєктування майбутнього	Цінності романтичних взаємин	Альтруїстичні	5	5	5	5	5
		Егоцентричні	7	7	7	7	7
	Професійні цінності	Альтруїстичні	10	13	12	11	9
		Егоцентричні	8	9	10	12	11
	Етнічні цінності	Альтруїстичні	15	14	14	14	16
		Егоцентричні	12	15	13	8	13
	Духовні цінності	Альтруїстичні	6	6	6	6	6
		Егоцентричні	9	9	9	15	14

Як видно з таблиці 1, у пізній юності для юнаків більш значущими є ціннісні орієнтації, що відображають процеси осмислення ними свого життя загалом, ніж самотворення індивідуального майбутнього. Одержані результати свідчать про орієнтацію респондентів на цілісне, інтегроване осмислення свого буття, однак водночас і відображають високу складність осмислення респондентами цілей і планів свого майбутнього, що надалі може спричинювати прокрастинацію життєвих рішень, становлення екстернального локусу контролю життя й інших утворень, що утруднюють ефективне управління особистістю своїм життям. Найбільш значущими для юнаків усіх вікових груп є цінності кохання й професійної самореалізації. Самотворення юнаками аксіологічних когніцій свого буття в широких модусах життєвого простору – етнічного, духовного, – потребують становлення его-ідентичності особистості з власною нацією та буттям людства в цілому. Висока складність цього життєвого завдання спричинює більш низькі рангові показники альтруїстичних етнічних і духовних цінностей студентів. Під час проведення бесід щодо результатів опитування самі респонденти інтерпретували низьку ціннісність для себе етнічних і духовних ціннісних орієнтацій так: “випробовувала різні духовні практики, але не знайшла в них себе”, “хіба одна людина може щось змінити в житті цілої країни”, “звісно, в майбутньому хотів би щось зробити для своєї країни, але ще не знаю, що саме”, “зараз треба думати про гарну роботу, саморозвиток – справа далекого майбутнього”, “життя – це мої друзі, робота, навчання; немає часу думати про абстрактні речі”.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одержані результати дають можливість зробити висновок про те, що пріоритетними для юнаків є ціннісні орієнтації конструювання реальних взаємин – зокрема, романтичних, професійних. Водночас високу значущість для респондентів у цих взаєминах мають як альтруїстичні, так і егоцентричні аксіологічні когніції. Здійснення юнаками самовизначення способів і створення ними власних стратегій соціальної взаємодії в романтичних і професійних взаєминах на основі суперечливих, іноді навіть протилежних, ціннісних орієнтацій, надзвичайно ускладнюється. У роботах сучасних учених підкреслено високу значущість становлення етнічних і духовних цінностей сучасних юнаків. Однак у масовому досвіді становлення цих ціннісних орієнтацій юнаків у контексті як свого життя загалом, так і вибудовування свого майбутнього, відбувається недостатньо. Аналіз вікової динаміки становлення ціннісних орієнтацій особистості впродовж пізньої юності дає можливість констатувати хвилеподібні підвищення й зниження суб’єктивної значущості як егоцентричних, так і альтруїстичних ціннісних орієнтацій юнаків у всіх модусах життєвого простору й часу. Тому перспективами подальших досліджень психологічних особливостей становлення ціннісних орієнтацій особистості пізнього юнацького віку є вивчення чинників і детермінант активізації-гальмування аксіологічних когніцій юнаків у різних модусах їх життєвого світу, розробка й упровадження у практику роботи сучасних фахівців із юнаками соціально-психологічних тренінгів, програм психологічного супроводу розгортання альтруїстичних цінностей юнаків.

Література:

1. Белова Н. В. Самопроектирование как детерминанта карьерной успешности специалистов инженерно-технического профиля: дисс. канд. психол. наук : 19.00.07 / Белова Наталья Викторовна. – Ставрополь, 2008. – 240 с.
2. Белова Ю. Ю. Формування національних цінностей у студентів – майбутніх учителів трудового навчання в процесі художньо–трудової діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 “Теорія і методика трудового навчання” / Белова Ю. Ю. – К., 2004. – 24 с.
3. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления / Бех И.Д. – Ровно: РИО управления по печати, 1991. – 146 с.
4. Бурдин В.В. Динамика профессиональных ценностей студентов–психологов в процессе обучения в вузе / В.В.Бурдин // Вестник факультета психологии и педагогики АлтГУ. – 2016. – № 1. – Электронный ресурс: <http://journal.asu.ru/index.php/vfp/article/view/1077> (дата обращения: 12.01.2018 г.).
5. Жигайло Н.І. Психологічне моделювання процесу духовного становлення особистості в юнацькому віці / Н. І. Жигайло // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 156–170.
6. Колягина Ю. Ю. Динамика ценностных ориентаций в юношеском возрасте : дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Колягина Юлия Юрьевна. – Тамбов, 2004. – 163 с.
7. Мерзлякова С. В. Сравнительное исследование особенностей связи семейных ценностей и уровня осмысленности жизни в юношеском возрасте / С.В.Мерзлякова // Вестник ЧГПУ. – 2012. – № 10. – С. 96–108.
8. Плугина М. И. Условия проектирования жизненного пути личности / М.И. Плугина, О.В. Сергеева // Изв. Южного федерал. ун–та. техн. науки. – 2006. – Т. 69. – № 14. – С. 138–142.